

EUSKARA BATUA ETA BIZKAIERA IKASGELAN

Lekuan lekuko euskara, euskalki literarioa eta euskara batua, ikasgela barruan, guztiz konpatibleak eta interaktiboak dira

Tolosa, 1996-X-18

*Juan Luis Goikoetxea Arrieta,
euskaltzain urgazlea eta Txorierrri
Batxilergo Institutuko irakasle katedraduna*

Oinarri teorikoa: “Ikasketan eraginik inportanteena duen faktorea, ikasleak jadanik badaukan ezagutza da”. Aprestuzia adierazkor edo signifikatiboaz, Ausubelek (1993, 1).

Printzipioa: Umeak etxetik dakarren euskara mota —lekuan lekukoa—, Euskal Herriko ikastetxe orotan landu behar da, eta euskalki literarioa hala erabakitzen den tokietan.

Helburua: Euskalkiak irakastearen helbururik azpimarragarriena, hezkuntzaren kalitatea jasotzea.

Mauleko ikastolara joan naizenean nahiz Bermeoko Eleizaldera edo Bergarako Aranzadira, bizi-bizi aurkitu izan dut euskalkiaren presentzia. Kanboko Lizeoan, Askartza Ikastetxean zein Kirikiño Ikastolan inkestak egin ditudanean, frogatu dut euskalkian eta batuan, bietan idazten dakitela, biak erabiltzen.

Itziar Idiazabalengandik hasi eta Xabier Amurizarenganainokoei itaundu diedanean, erabat agertu dira bizkaiera irakastearen alde.

Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerketa Saileko txostenean ere irakurtzen dugu: “Irakasleak indartu egin behar du haurrak etxetik ondo dakarrena, oker dakarrena zuzendu eta hutsuneak osotuz joan; ohartu egin behar du, umearen ezaguera gaitasunetatik urrun dagoen eredurik ezartzen saiatzeak berekin duen arriskuaz, etxetiko euskararen eta euskara batuaren zilborrestea etetearenaz” (1982).

Nolabait laburtzeko, baieztatu daiteke XX. mendearen goienean euskalkiek bizirik dirautela ikasten jarduteko adinean diren gazteengan ere. Alegia, euskara batuak berarekin bizi dituela euskalkiak ere.

Frogak eskuratzeko, ez daukazu magnetofonoa eskuan ikasgelaren batera hurreratzea baino, neuk Bermeokora bezala:

- Tentela zara?
- Ikustenzu zelakue dan nire irakaslie!
- Sartun barrure!
- Barrabasa! Atarakotzutez eztizenak atara be!
- Ama txarrixen umie!
- Beti zeu izen bizara!
- Ez ikutu botoi bapez eh!
- Ene bada, ze inzu ba?
- Urteten zuniko ikuskozu!
- Hónek umiek burutik atrapakostie!
- Trankil egon, urtengo zu ta!
- Eta zer esantzuie?

Izan ere, nik baino arterago idatzi du Hualdek nahiz eta ez Bermeokoaz aritu: “The basque dialect of Lekeitio” liburuan: “To conclude, Lekeitio Basque does not appear to be in imminent danger of extinction. It certainly does not seem that it will be replaced in its functions by Standard Basque in the near future”. (J.I. Hualde 1994:5).

Hala ere, irakaskuntzako arduradunek ez diote gaiari behar den neurrian oratu. Oraindainokoa, zenbait ikastola eta ikastetxe pribaturen batek erantzun dio euskalkiak ikasgelaratzearen arazoari. Irakaskuntza publikoa —salbuespenak salbuespen—, uzkur agertu da errealitate honen aurrean, zoritxarrez. Abian daukagun Hezkuntzaren Erreformak ez du euskalkiekiko ibilbidea ez erosotu, ezta seinalatu ere. UBItako kurtsoan bertan, euskalkien gainean lantzen zen arlo interesgarria desagertu egin da selektibitateko hautaprobek berregituratzearen aurrean.

Hala dira ulertzen, oraindik orain, deskribatuko ditudan tankerako gertae-rak:

- 1995.eko martxoa. Bilbo inguruko eskola:
- Maisu, guk etxean siesta esateko bixagoa erabilten dogu!
 - Eta hori nola idazten den badakizu edo nondik datorren?
 - Ez, nik ez!

Ingurukoen begirada zorrozpean, ixildu egin da ikasle hamar urtekoa eta irakaslea bereari jarraiki zaio.

1996.eko irailaren 26an, batxillerreko lehen mailako ikasleak besteen aurrean beren buruaren aurkezpena egiten dihardute:

“... eta gero arrastien, bueno arrastien ez, arratsaldean...” jarraitzen du. Etxetik dakarren “arrasti” berba hori zuzendu egin behar duela jaso du irakas-kuntzatik

Guzti horrek horrelatsu darriela jakinik, adierazteko moduan gara, irakaskuntzan euskara batu idatziaren nagusigoa onetsi dela ahozkoaren gutxies-tearekin batera, “Verba volant, scripta manent” sinestuko bagenu bezala jokatuta. Jokabide honek bi problema, behintzat, planteatzen dizkigu: bata soziolinguistika arlokoa; didaktikari lotua, bestea.

Soziolinguistika arloko problema dator, idatzia gramatikako kriterio normatibo bakartzat hartzetik. Jarrera normatibo hau, hizkuntzaren eredu unitario eta aski selektiboan oinarritzen da, eta ez du aintzat hartzen aurrez ezarritako eredu honetatik inolako digresio eta saihesterik, direnak direla komunitatearen bizitza linguistikoko baldintza objetiboak. Hor, hizkuntza literarioa aukeratu da eredutzat, hala espresamoldeetan nola aplikatzen den area geografikoan. Ondorioz, beste estrato edo hizkuntza mailak gainerako modifikazio dialektalak —inguru geografikoak inposatuak—, mespresatu egiten dira.

Problema hau are da larriagoa alboetako euskalkien kasuetan, zeinetan eredu unitario eta selektibo hori oso urrun geratzen den. Euskalkietako ikasle edo irakaslea, bere espresioeko forma naturalak zuzentzen saiatzen da.

Hemendixe dator arestian aipatu dugun didaktikari lotutako bigarren arazoa. Irakaslea, oro har, eredu idatzi horrekin identifikatzen da, inguru geografiko zein soziolinguistikotik abstrakzio eginda, eta berbeta normalizatu eta ikasgelakoa identifikatuz.

Hori horrela, ikaslea ikasgelako teoria eta bizi duen praktikaren artean nahasita, noraezean aurkitzen da; batez ere, irakasleren batengandik edo telebistatik izan ezik, beste inon belarriraturako ez zaizkion arauak ikasi behar ditue-nean.

Nik txosten honetan aipatu nahi dudana da, ezen eskolaren barruan hizkuntza honenbeste faktore estralinguistikoren menpe dagoela, zeinak pedagogiak kontuen hartu behar dituen.

Esandakoak esanik, gaia egoki bideratzeko, ahozkoaren garrantzia zorrotzago aztertu beharra dago. Gramatikaren kontzeptzio berrietan, ahozko formak azpimarratzen dira. Ideia hau berez, Saussure-engandik datorkigu, linguistikaren objektua berba dela onartu zuenean. Gramatika tradizionalen forma idatzi literarioa izan zen behinena, baina gramatika estrukturalen, esate baterako, ahozkoak hartzen du inportantzia. Ildo honetan, oso egoki dator D. Girardiren lekukotasuna: “Ahozkoa idatzizkotik banatzeak aprendizai prozesua erraztea dakar”. (Paris 1972:17). Batez ere, ahozko hizkeratik abiatuta eraiki daitekeen

hizkuntzaren irakaskuntza, subjektuaren esperientzia linguistikoan finkaturik egiten delako.

Garbi dagoela dirudi, oinarritzko eskolak berbete erabiltzen irakatsi behar duela. Beraz, eskolako helburu linguistikoaren formulazioak hizkuntzaren funtzioak kontsideratzetik abiatu behar duela. Hau da, berarekin burutzen diren erabilerak zein premiari erantzuten dion kontuan hartzetik. Erabilera eta komunikazio egoera desberdinak bere baitan daukan ideia da, ez dela hitz egin edo idazteko modu bakar bat eta zuzena, eta beste batzuk ez zuzenak eta okerrak, baizik eta gauzak esateko forma egokiak eta desegokiak daudela, egoera aldagarrien arabera, solaskide edo xedearen arabera. Lagun bategaz berba egiterakoan hizkera formala, desegokia izan daitekeen era berean dela desegoki hizkera kolokiala pertsona ezezagunari mesedea eskatzerakoan.

Esperientziak irakatsitakotik suposa dezaket, Mendebaldeko pertsona eskolarizatuaren gaitasuna altuagoa izango dela aspektu batzutan euskalkian eta beste batzutan batuan. Eta ahozko/idatziari loturik, posible dela pertsona bat gaituago agertzea ahozko erabileretarako euskalkian eta idatzietarako batuan edo bizkaiera literarioan. Baita, bere lexiko usuala eta afektiboa euskalkian aberatsagoa izatea eta zientifiko teknikoetan batua.

Irakaskuntzako praktikan, ikasgelako mintzatze denboratik %80a irakasleak hartzen du eta, ondorioz, ikasle bakoitzari hitz egiteko lagatzen zaion denbora %1 inguru da. Halako egoeran, jarioz berba egiten ikastea gatxa da oso. Edo atzekoz aurrera esanda, euskara jarioz erabiltzeko gai den neska edo mutila, etxetik dakiena da ia gehienetan —nahiz eta kalifikazioetan bikaina den ikaslea honetan ere bikaina izan—, eta, logikaz, dialektoan. Giro honelakoan, hezkuntzako arduradunen jokabidea euskalkien arazoan “Laissez faire, laissez passer” bada, etxetiko berbete dakitenen inguruan antolatzen ez bada mintzamenaren, mintzamen horren %1a baizik erabiltzen ez duen multzoa da euskaraz doi-doi arituko dena, etxetikoak multzo horretan edolkuratuz. Edozeinek luza dezakeen objektzioa da, ahozko berbetan indar eginez gero, hizkuntza idatziaren erabilerarako aukerak murriztu egingo lirakekeela. Baina, gaurkoz, antipodetan dihardugun bitartean, ez dago horren arriskurik; oharturik gaudenean, gainera, hala irakurketak nola idazketak ahoz topa ez ditzakeen lexiko eta egituretara eramane dezaketela ikaslea.

Bestalde, ahozkoaren garrantzia seinalatzerakoan, non geratzen da gramatikaren zeregina eskolan? Esku artean darabilgun gaian, ez litzateke egokiena izango gramatika estrukturalaz edo generatiboaz elestatzea, gramatika eskolarraz baizik.

Ahalegin didaktiko guztia zuzendu behar da, ikasleak jadanik badaukan hizkera (aspektu soziolinguistikoa) eta aprendizaiarako eskaintzen zaizkion nozio gramatikalak egokitzea.

Umearen berbetako faktore subjektiboei jartzen zaien arreta maila (aspektu sikologikoa) izango da erabakiorra kontzeptu gramatikalen jabekuntzan.

Orain artean aipatutakoaren ondorioz, teknologiaren garai honetan, ahoz-kotasun berri baten nagusigoak inguratzen gaituenean, eskolak ahozkoa indartu behar badu eta ahozko hori Euskal Herri zabaleko ikasle askorentzat euskalkikoa bada, euskalkiak eskolan lantzea eskatuko du, ezen Anna Camps-ek dioskunez, “... no es suficiente el uso de la lengua sin una reflexión sobre ésta” (1990).

EGOERAK BENETAKO ALDAKETA ESKATZEN DU

Ez da errraz ulertzen behar diren aldaketak gauza daitezen zeren zain dauden Hezkuntzako arduradunak, ezen errealitatean, bizkaieraz irakatsi gura dutenak material gabezia gorrian bizi baitira. Hainbestean non DBH-tik aurrera bizkaieraz argitaratzen diharduen Ibaizabalek ere euskara eta erlijioa baino ez dituen argitaratuko.

EUSKALTZAINDIAREN ZEREGINA

Euskalkiek irakaskuntzan behar hinhateko bermea izan dezaten, Euskaltzaindiari legokioke normalizazio bidea finkatzea, argi utzirik zein lirakeen formarik egokienak euskalkiek batutik hurbilen funtziona dezaten, ezen Leioan hiru urte eta erdiz ari garen Mendebalde taldekook premia bizia nabarmendu baitugu. Zerbaitegatik dio Aita Villasantek “Euskararen Auziaz” liburuan: “Euskalkiak eta tokian tokiko hizkerak aztertu eta landu behar direla uste du Euskaltzaindiak, ortografia eta hizkuntzaren azpiegitura zainduz” (1988).

Azken finean, Txillardegik dioen “Geure endoglosia antolatu behar dugu euskararen barruan” (1990) baliozkotzat harturik, baina batua kontzeptu absolutu moduan gainjarrita baino hitzunen adostasuna eta bihotzak irabaziz.